

Ніна Рогатинська

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права
та процесу юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Розглянуто особливості проведення слідчого експерименту під час кримінального провадження. Проаналізовано завдання слідчого експерименту. Висвітлені питання щодо організації проведення слідчого експерименту та його відмінність від таких слідчих дій, як «відтворення обстановки та обставин події» та «перевірки показань на місці». Визначена мета слідчого експерименту як слідчої (розшукової) дії.

Ключові слова: слідчий експеримент, слідчі (розшукові) дії, кримінальне правопорушення.

Рогатинская Н.

Отдельные особенности осуществления следственного эксперимента в уголовном производстве

Рассмотрены особенности проведения следственного эксперимента в ходе уголовного производства. Проанализированы задачи следственного эксперимента. Освещены вопросы организации проведения следственного эксперимента и его отличие от таких следственных действий, как «воспроизведение обстановки и обстоятельств события» и «проверки показаний на месте». Определена цель следственного эксперимента как следственного (розыскного) действия.

Ключевые слова: следственный эксперимент, следователи (розыскные) действия, уголовное преступление.

Rohatynska N.

Some features of experimental investigation in criminal proceedings

In the article the features of investigative experiment during criminal proceedings. The analysis task investigative experiment. The problems concerning the organization of investigative experiment and its difference from such investigation as «playing conditions and circumstances of the incident» and «checks readings on site». Defined objective investigative experiment as investigative (detective) actions.

Keywords: investigative experiment, investigative (detective) of the criminal offense.

Постановка проблеми. Основним засобом для формування та збирання доказів у кримінальному провадженні є слідчі (розшукові) дії. Слідчий експеримент є окремою слідчою (розшуковою) дією, яка полягає у перевірці, чи могли відбутися за певних умов ті або інші події і яким саме чином.

Розглядаючи питання процесуального значення слідчого експерименту, ми неодмінно зустрічаємось з проблемою його законодавчої регламентації. У діючому кримінально-процесуальному кодексі України відсутня згадка про слідчий експеримент, що призводить до ускладнення правильного визначення його процесуальної природи, а це є прогалиною законодавства.

Ця слідча дія є сильним психологічним засобом впливу на його учасників, оскільки отримані результати наочно свідчать про можливість або неможливість існування певного явища чи події, а спростувати їх підозрюваним (обвинуваченим) буває досить важко. Тому слідчий експеримент – це необхідний, часто незамінний спосіб перевірки й отримання нових доказів. Також при здійсненні пізнавальної діяльності особливу роль відіграє слідчий експеримент як один із різновидів слідчих (розшукових) дій. Це в першу чергу дозволяє слідчому або оперативному працівнику розширити свій арсенал процесуальних засобів щодо збирання доказів у кримінальному провадженні.

Вагомий внесок у розробку даної тематики присвятили свої праці такі науковці як: Р.С. Белкін, В. П. Бахін, П. Д. Біленчук, Є. Д. Лузянчиков, М. С. Строгович, В. Я. Тацій, В. М. Тертешник, В. Ю. Шипітько, Л. І. Шаповалова, С. А. Шейфера та інші.

Метою роботи є дослідити та проаналізувати завдання і підстави для проведення слідчого експерименту у встановленні обставин кримінального правопорушення.

Виклад основного матеріалу. Під час розслідування кримінальних проваджень важливим є момент отримання доказової інформації про обставини вчиненого кримінального правопорушення, саме цьому сприятиме проведення такої слідчої (розшукової) дії як слідчий експеримент.

Необхідність проведення слідчого експерименту може виникнути тоді, коли з'явилися або надалі можуть з'явитися сумніви в можливості існування яких-небудь фактів (явищ, подій або ж здійснення яких-небудь дій) у певних умовах, що мають істотне значення для розслідуваної події. Доцільність проведення слідчого експерименту визначається можливістю перевірки цих фактів досвідченим шляхом. Слідчий експеримент може проводитися за умови, що при цьому є безпека для життя й здоров'я його учасників і інших осіб. Досвідчені дії не повинні бути пов'язані із приниженням честі й достоїнства людини, заподіювати матеріального збитку громадянам, підприємствам і установам і повинні виключати інші небезпечні наслідки.

Основною метою проведення слідчого експерименту є перевірка і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; сутність слідчого експерименту полягає у відтворенні дій, обстановки, обставин певної події, а також проведенні необхідних дослідів чи випробувань; підставами для здійснення слідчого експерименту є наявність відомостей, перевірка і уточнення яких має значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Фактичною підставою проведення слідчого експерименту є необхідність перевірки й уточнення експериментальним шляхом фактичних даних, отриманих у ході слідства та наявність підстав вважати, що його мета буде досягнута

Відповідно до КПК України (ч.1 ст. 240) з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [1, с. 99].

Шепітько В. Ю. розглядає перевірку показань на місці, як слідчу дію, що полягає у зіставленні показань про обставини злочину, які пов'язані з певним місцем, з фактичною обстановкою на цьому місці, показаною слідчому в присутності понятих особою, яка дала показання, з метою з'ясування їх достовірності [2, с. 357].

На думку Р.С. Белкіна, слідчий експеримент – це пізнавальна слідча дія, сутність якої полягає у проведенні досліджень, пов'язаних із встановленням, перевіркою або оцінкою слідчих версій, про можливість або неможливість існування тих чи інших фактів, що мають значення для справи [3, с. 5]

Слідчий експеримент схожий з науковим експериментом. І слідчий, і науковий експерименти дають змогу вивчати факти шляхом проведення дослідів.

Проте слідчий експеримент має власні відмінні риси:

- 1) його застосування потребує певних процесуальних умов;
- 2) він відтворює не явище повністю, а лише деякі умови, за яких відбувалися події або мали місце факти, що цікавлять слідчого.

До основних завдань слідчого експерименту належать:

- встановлення точного механізму вчинення злочину;
- перевірка висунутих слідчих версій;
- виявлення причин та умов, що сприяли або перешкоджали вчиненню злочину;
- перевірка та уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих дій;
- отримання нових доказів;
- встановлення та усунення розбіжностей у показаннях підозрюваних, обвинувачених, свідків і потерпілих;
- визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину тощо [4, с. 45].

Під час проведення слідчого експерименту можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник. Разом з тим слід враховувати, що Конституція України (ст. 63) і КПК України надають підозрюваному право не свідчити проти самого себе і своїх близьких родичів. Таким чином, згода на участь у слідчому експерименті, а також надання показань під час нього є правом підозрюваного, а не обов'язком.

Одним із чинників, що підвищують результативність слідчого експерименту, є своєчасність його проведення, оскільки невинуваті зволікання можуть призвести до того, що у суб'єкта, який перевіряється, зникне бажання відтворити певні дії, реконструювати обстановку чи обставини розслідуваної події або не зворотно зміниться місце проведення слідчого експерименту.

Безумовним є те, що ефективність результатів проведення слідчого експерименту значною мірою залежить від старанності його підготовки. При цьому підготовчі дії, забезпечувані слідчим, можна розділити на два етапи: підготовка до виїзду на місце проведення слідчого експерименту й безпосередньо на місці до здійснення самих слідчих (розшукових) дій.

Для проведення слідчого експерименту необхідно залучити не менше двох понять.

Після прийняття в квітні 2012 р. нового КПК України, в Кодексі вже немає «відтворення обстановки та обставин події», немає і такої слідчої дії, як «перевірка показань на місці». Йдеться лише про слідчий експеримент (ст. 240 КПК).

Від перевірки показань на місці слідчий експеримент відрізняється суттю і суб'єктом. Перевірка проводиться з особою, яка безпосередньо сприймала подію. Суб'єкт розкриває уявний спосіб шляхом демонстрації (показу) його на реальних предметах матеріальної обстановки на тому самому місці. Під час слідчого експерименту, навпаки, дослідні дії складають його суть і є методом одержання та перевірки інформації. Експеримент може бути проведено і за відсутності особи, чії показання перевіряються. При цьому, у деяких випадках проведення його на тому самому місці, де відбувалася досліджувана подія, не є обов'язковим [5, с. 225].

Слідчий експеримент може бути проведений не в усіх випадках. Неприпустимо проведення експериментів, які:

- 1) принижують гідність людини;
- 2) загрожують життю або здоров'ю учасників експерименту або інших осіб;
- 3) загрожують майну або можуть призвести до значних матеріальних збитків.

Теоретично спірним є питання про те, чи має прийняте слідчим рішення про провадження слідчого експерименту процесуальну форму, тобто, чи вноситься про це спеціальна постанова, аналогічна постанові про проведення обшуку, про обрання запобіжного заходу і т. п.

Кримінальний процесуальний кодекс України такої вимоги не містить (ст. 223, 240). Разом з тим, у ч. 6 ст. 240 КПК України передбачається, що про проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор складає протокол згідно з вимогами КПК України. Крім того, у протоколі докладно викладаються умови і результати слідчого експерименту.

Під правом слідчого на проведення експерименту в широкому сенсі мається на увазі таке: 1) законодавець надає слідчому процесуальній самостійності в прийнятті рішення про необхідність і доцільність проведення слідчого експерименту; 2) слідчий не зобов'язаний проводити слідчий експеримент, якщо вважає за непотрібне його проведення; 3) слідчий самостійно обирає види слідчих експериментів, місце та час їх проведення, а також перелік дослідних дій, котрі, на його думку, необхідно провести; 4) слідчий самостійно визначає склад учасників експерименту та може залучати до його проведення необхідні йому сили та засоби [6, с. 12–13].

Слідчий експеримент належить до похідних слідчих дій і проводиться, як правило, не на перших етапах досудового розслідування. Однак, на думку С. І. Новикова та Ш. Ш. Ярамиш'яна, несвоєчасне проведення цієї слідчої дії негативно позначається на якості досудового розслідування. Особливо у тих випадках, коли перевіряються обставини, що пов'язані з видимістю, оглядовістю, обстановкою місцевості, яка швидко змінюється [7, с. 10]. У таких випадках слідчий експеримент слід проводити у системі першочергових слідчих дій.

Результати слідчого експерименту повинні розглядатися лише в сукупності з іншими матеріалами розслідуваної кримінальної справи. Як правило, вони або підтверджують, або спростовують існуюче в слідчого припущення, або самі стають базою для знову виникаючого припущення про факт або явище. Щоб результати експерименту могли служити підставою або спростуванням версії, що фігурувала в справі, висновки слідчого або суду з результатів експерименту повинні бути достовірні, тобто дійсні, повинні відображати об'єктивно існуючу дійсність. У тому випадку, якщо результати експерименту служать базою для висування нової версії, нового припущення про факт або явище, то висновки зроблені з них, можуть бути як достовірними, так і ймовірними [8, с. 467–468].

Підготовка до здійснення експерименту вимагає деяких організаційних заходів. Так, за вибору місця проведення слідчого експерименту потрібно враховувати, що часто він пов'язаний з демонстрацією способу вчинення злочину, тому доступ туди сторонніх повинен бути виключений. У таких випадках необхідно вживати заходів щодо забезпечення охорони місця експерименту (для охорони місця проведення експерименту і запобігання втечі підозрюваного (обвинувачуваного) залучаються працівники органів внутрішніх справ). З іншого боку, експериментальну перевірку можливості вчинення суб'єктом певних дій незалежно від конкретного місця можна здійснювати в службовому кабінеті слідчого чи у якомусь іншому належному місці, з огляду на конкретні обставини, що виникли і перевіряються.

Крім того, необхідно, по можливості, відновити колишні умови, якщо вони були порушені, попередити власників відповідних приміщень про час передбачуваного експерименту. У деяких випадках бажано

попередньо ознайомитися з місцем проведення, щоб визначити найбільш доцільне розміщення учасників експерименту, необхідність використання між ними засобів зв'язку [9].

Висновки з результатів слідчого експерименту можуть бути використані слідчим при подальшому розслідуванні двояким шляхом: у якості підстави для повторного проведення тих або інших слідчих дій, і в якісному проведенні слідчих дій, які ще не проводилися, або взагалі не планувалися проводитись. В практиці особливо часто зустрічається повторний огляд місця події, допит свідків і обвинувачуваних. Наприклад, повторний допит свідків і обвинувачуваних після проведення слідчого експерименту проводиться тоді, коли: а) експеримент проводився для перевірки їх показань, результати слідчого експерименту дозволяють зробити висновок про те, що ці показання недостовірні; б) експеримент проводився не для перевірки їх показань, а з іншого метою, але обставини, які встановлені експериментальним шляхом, об'єктивно суперечать цим показанням; в) експеримент з'явився засобом, що нагадав допитуваному ті або інші обставини, що мають значення для справи.

Застосування під час проведення слідчого експерименту технічних засобів фіксації значно підвищує його інформаційну цінність. Під час проведення цієї слідчої дії закон надає право слідчому, прокурору або за їх дорученням залученому спеціалісту проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу. Треба зазначити, що фіксація покликана не лише описувати та засвідчувати результати слідчого експерименту, а й процесуального порядку його проведення, отже, гарантії дотримання прав учасників процесу, та, як наслідок – факту допустимості доказів, отриманих внаслідок його проведення [10, с. 233].

Відповідно до ст.107 КПК України, незастосування технічних засобів фіксування слідчої дії у випадках, коли воно є обов'язковим, тягне за собою недійсність слідчого експерименту та отриманих внаслідок його проведення результатів, за винятком випадків, коли сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними.

У випадку фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі. Якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден із учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому випадку, у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на технічному носії інформації, який додається до нього.

Висновки. Слідчий експеримент є складною слідчою (розшуковою) дією, яка потребує ретельної підготовки та чіткої організації, оскільки у ньому бере участь велика кількість осіб.

Слідчий експеримент входить до слідчих (розшукових) дій, які мають лише перевірний характер. Під час його здійснення зазвичай застосовується лише фіксація та дослідження фактичних даних, які, в свою чергу, підтверджують або спростовують наявність певних фактів, що мають значення для кримінального провадження.

Основними цілями проведення слідчого експерименту є: 1) перевірка та ілюстрація зібраних доказів; 2) перевірка та оцінка слідчих версій; 3) встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення; 4) отримання нових доказів.

Можна виокремити такі види слідчого експерименту: 1) експеримент із перевірки сприйняття фактів; 2) експеримент із перевірки можливостей вчинення певних дій; 3) експеримент із перевірки ймовірності настання подій; 4) експеримент із перевірки послідовності подій; 5) експеримент із перевірки механізму утворення слідів; 6) експеримент із встановлення часу перебігу певної події.

Список використаної літератури

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України [текст]: станом на 18 січня 2013 р.* – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 290 с.
2. *Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія.* / В. Ю. Шепітько. – Х. : Харків юридичний, 2007. – 432 с.
3. *Белкин Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике / Белкин Р. С.* – М. : «Юрид. лит.», 1964.
4. *Чаплинська Ю. А. Слідчий експеримент (організаційний аспект) / Ю. А. Чаплинська // Криміналістичний вісник.* – 2013. – № 1 (19). – С.43–48.
5. *Рубан А. С. Следственный эксперимент: теория и практика: автореф. дисс. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Александр Сергеевич Рубан.* – Владимир, 2009. – 26с.
6. *Салтевський М. В. Криміналістика: підручник : ч. 2 / М. В. Салтевський.* – Харків : Консум. 2001. – Ч. 2. – 528 с.

7. Новиков С. И. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий : учебн. пособ. / С. И. Новиков, Ш. Ш. Ярамышьян. — К. : КВШ МВД СССР, 1986. — 84 с.
8. Чернецький О. К. Результати слідчого експерименту, та їх доказове значення / О. К. Чернецький // Наукові записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського : «Юридичні науки». Том 26 (65), № 1 – 2013. — с. 464–471.
9. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: на-уково-практичний посібник / С. М. Стахівський. — К.: Атіка, 2009. — 64 с.
10. Кірнач І. С. Завдання слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні / І. С. Кірнач // Митна справа. — 2013. — № 3 (87). — Ч. 2, кн. 1, травень-червень. — С. 233.